

A LOVAKKAL KAPCSOLATOS JOGESETEK AZ ÓKORI RÓMÁBAN

HORSE-RELATED CASES IN ANCIENT ROME

Bajánházy István* – Ujjál Ilona**

Abstract

This paper shows to the reader some cases relating to the horses, especially to the horses used for racing. The first one comes from the sale-contract of horses, and reveals to the problem of testing: is it allowed to take place on the race with the horses, we got for a test-purpose before a buying? In addition, a question on horses as sum of things, which demonstrates the legal fate of horses that have already been co-ordinated to each other, are inseparable from each other; and the right of use on horses, which shows that this right was limited. However, we may found the most interesting legal cases relating to the health of horses. We have indeed two texts here, they look for the first sight in a contradiction to each other, but we can solve this by a deeper examination of the texts, and make the accordance between them.

Keywords: ancient Rome, equestrian acrobat (desultor), chariot-racer (quadrigarius), legal cases concerning to the health conditions of horses, test-buying

Kulcsszavak: ókori Róma, lovas akrobata (desultor), kocsihajtó (quadrigarius), a lovak egészségi állapotára vonatkozó jogesetek, próbára vétel

1. Bevezetés

Jelen munkát Ujjál Ilona lovak iránti szenvedélye ihlette, aki közel húsz éve lovagol, így ezen állatok iránti szeretete egyértelmű. Mint joghallgató azonban kezdte már más, szakmai szemmel nézni a világot, így jött az az ötlete, hogy a lovakra vonatkozó jogi szabályozással kíván foglalkozni. Ennek első lépéseként a távoli múltba tekintett vissza és ehhez a római jogi tanszéken talált segítséget és témavezetőjével közösen kezdte felkutatni a lovakkal, elsősorban a sportolásra használt lovakkal kapcsolatos fennmaradt szabályokat, majd összevetette azokat a modern fogalmakkal. Ebből az anyagból írt aztán előbb egy évfolyamdolgozatot, majd abból egy rövidebb, csak az ókori szabályozásra koncentráló TDK dolgozatot, jelen dolgozat ez utóbbi szerkesztett változata. További célkitűzése pedig, hogy az ókori szabályokat a jelen kor szabályozásával vesse össze egy szakdolgozat keretében. Természetesen a lovakkal kapcsolatban sokkal több jogesetet is fel lehetett volna használni, azonban a jelen dolgozat azon jogesetekre koncentrálódik, ahol utalást találhatunk a sportolásra használt lovakra.

Bár a rómaiak nem voltak un. „lovas nemzet,” a lovasság a római hadseregben mindig csak kiegészítő szerepet játszott, azonban ennek némileg ellentmond, hogy a római társadalom egyik

---

*Dr. Bajánházy István PhD, egyetemi docens, Miskolci Egyetem, Jogtörténeti- és Jogelméleti Intézet, jogbajan@uni-miskolc.hu

** Ujjál Ilona, V. éves joghallgató, Miskolci Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, ujjalilona@gmail.com

A cikk a Miskolci Egyetemen 2020.11.05. napján tartott TDK Jogtörténeti és Római Jogi Szekciójában elhangzott előadása szerkesztett és kibővített változata.

elit csoportjának a lovagoknak (*equites*) ill. lovagrendnek (*ordo equester*) az eredete a lovas katonai szolgálathoz kapcsolódott,¹ de talán még inkább, hogy a négyesfogat (*quadriga*) elengedhetetlen kelléke lett a diadalmeneteknek². A kocsiversenyek pedig, melyek már a köztársaság idején kialakultak,³ közismereten népszerűek voltak és jelentős szerepük volt a gladiátor játékok mellett a római tömegek szórakoztatásában. Császárkorból már azt is tudjuk, hogy egy-egy sikeres kocsihajtó mögött komplett csapatok álltak, ahol mindenki egy célért dolgozott: a győzelemért. A csapatokat különböző színekkel jelölték (eredetileg négy szín volt használatban, amit Domitianus császár további kettővel hatra növelt)⁴ és a tömeg ugyanúgy szurkolt értük és fogadott a győzelmükre, mint a mai labdarugó vagy F-1-es küzdelmeken.⁵ Sőt azt is tudjuk, hogy a hajtók nemcsak edzéssel, de a lovak doppingolásával, sőt az ellenfelekre mért átkokkal is igyekeztek győzelmüket elősegíteni.⁶

Talán kevésbé ismert, hogy a híres négyesfogat hajtókon (*quadrigarius*)⁷ kívül, elsősorban a futamok közötti időt kitöltendő, de akár önálló produkcióként lovas akrobaták is felléptek, ezeket összefoglalóan *desultor* névvel illették.⁸ Ezeket a források a kocsihajtókhoz képest alacsonyabb rangba sorolták, Cicero például a magisztrátusok közül a konzulokat a kocsihajtókhoz, míg a praetorokat a *desultorok*hoz hasonlította,⁹ jelezvén ezzel a rangbéli különbséget. A lovas akrobaták közül egyesek (akiket szintén az általános *desultor* névvel illették) egy lovon mutattak be különböző ügyességi feladatokat (ugrások a lóról fel és le, tárgyak felvétele a földről galopp közben), míg mások (*transultor* vagy *cursor* elnevezéssel) pedig két vagy több lovat felhasználva, az egyikről a másikra ugrottak át.¹⁰

A modern világban ehhez hasonlóan megkülönböztünk lósportot és lovas sportot. Az egyik a lovassport, ahol a ló a lovassal egyénileg teljesít bizonyos feladatokat, akadálypályákat (díjlovaglás, díjugratás, military stb.) A másik terület a lósport, ahol a lovak teljesítményét hasonlítják össze, mérettetik meg az erejüket egymással. Utóbbinak két ága van: galopp és ügető.¹¹ Azért használjuk most a nem túl technikus „a sportolásra használt ló” kifejezést, mivel a modern, precízen definiált fogalmak nem feleltethetők meg egy az egyben az antik világban használt lóval üzött sportoknak.

2. A lovakkal kapcsolatos jogesetek elemzése

2.1. A lovak adásvétele

D. 19,5,20,pr.: „*Labeotól kérdezik, 'Ha én neked az eladásra kerülő lovakat kipróbálásra átadom azzal a feltétellel, hogy te azokat visszaadod, amennyiben három napon belül neked azok nem tetszenének, te azonban ezekkel, mint lovas akrobata (desultor) egy versenyen díjat*

¹ ALFÖLDI Andreas, *Der frühromische Reiteradel und seine Ehrenabzeichen*, Roma, 1979, 15.

² Plut. Rom. 16.8., Plut. Publ. 9.5.

³ Varro, de agr. 2.7.15.

⁴ Suet. Nero 16.2., Suet. Domitianus 7.1.,

⁵ GEDEON Magdolna: *Az antik Róma „sportjoga”*, Novotni Kiadó, Miskolc, 2005, 62.

⁶ C. 9,18,9., vö. GEDEON: i.m. 81.

⁷ Varro de agr. 2.7.15. „*quadrigarius ac desultor*”

⁸ Varro de agr. 2.7.15. „*quadrigarius ac desultor*”

⁹ Cic. pro Murena 57.

¹⁰ WACKE Andreas, Dig. 19, 5, 20, pr.: Ein Siegespreis auf fremden Pferden. Zur Gewinn-Ablieferungspflicht beim Kauf auf Probe, *Zeitschrift für Savigni Stiftung* 119 (2002), 362.

¹¹ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Lóverseny_\(Magyarország\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Lóverseny_(Magyarország)) (2020.12.10)

nyersz, majd azokat még sem akarod megvenni, ez esetben ellened az adásvétel alapján keresetet indíthatok-e? Nekem helyesebbnek tűnik egy praescriptis verbis actiot indítani, mivel te kipróbálásra ellenérték nélkül kaptad azokat, de nem azért, hogy azokkal versenyezzél.”¹²

A jogeset a Digesta 19. könyvében, vagyis az adásvétellel foglalkozó fejezetben található és egy a próbára vétellel kapcsolatos problémát tár fel. A tényállás szerint az eladó és a vevő megegyeztek lovak adásvételében, bár a lovak számát nem ismerjük, de a többes szám használatából következik, hogy legalább két ló adásvételéről van szó. Mivel a szövegből tudjuk, hogy a vevő lovas akrobataként (*desultor*) működött és tudjuk, hogy a *desultor* kettő vagy több lóval lépett fel, ez alátámasztja a többes szám használatát. Mivel a leggyakoribb fellépés két lóval történt, ezért a továbbiakban mi a két ló adásvételre irányulást fogadjuk el. A szerződés úgynevezett próbára vétel volt, azaz a szerződés hatályát a felek egy bontó feltételhez kötötték. A vevő élt is ezzel a jogával, ezért az adásvétel a lovak visszaadásával hatályát veszítette, emiatt nincs is jelentősége a vételárnak, a szöveg azt nem is tartalmazza. A vevő azonban a próba ideje alatt a lovakkal egy versenyen vett részt és ott egy díjat nyert, ennek összegét nem tudjuk, de az akár több ezer *sestertius* is lehetett. A jogkérdés az, hogy a próba ideje alatt a vevőnek volt-e joga a versenyen indulni, illetőleg az ott elért nyeresémet kit illet meg? Bár a felek a kipróbálás módját nem határozták meg, azonban a próba rövid idejéből, illetőleg a próba szerepéből az következik, hogy a próba alatt a felek egy otthoni és nem egy gazdasági jellegű kipróbálást értettek. Bár a szövegben a kipróbálás ideje három napként (*triduum*) került meghatározásra, azonban tudjuk, hogy a rómaiak a határidőket a mai gyakorlattól eltérően használták, úgy, hogy a kezdő nap mindig beleszámított a határidőbe, vagyis jelen esetünkben a szerződéskötés napja már a három nap első napjának számított. Ebből következik, hogy a kipróbálásra csak két nap állt rendelkezésre. Tudjuk ugyanakkor, hogy a játékokat gondos szervezés előzte meg, a programot időben össze kellett állítani, vagyis a jelentkezőknek a részvételi szándékot már jóval a játékok előtt jelezniük kellett a szervezők felé. Ebből következik, hogy jelen jogesetünkben a vevő a szerződés megkötésekor már jelentkezett a versenyre, vagyis elhallgatta az eladó elől a részvételi szándékát. Lehetséges ugyanakkor az is, hogy a versenyre még saját lovaival jelentkezett, azok azonban valamilyen sérülés vagy egyéb ok miatt erre alkalmatlanná váltak és a vevő ezért folyamodott ehhez a megoldáshoz. Ez ellen szól viszont az, hogy az ilyen lovas akrobata mutatványokhoz a lovakat képezni, trenírozni kellett, ami a rendelkezésre álló egy-két napnál jóval időigényesebb volt. Nem valószínű, hogy egy kiképzetlen lópárral díjat tudott volna a vevő nyerni, ezért valószínűsíthetően az eladásra kerülő lovak már ilyen akrobata mutatványokra kiképzett lovak voltak, bár erről a forrásunk hallgat. Mivel a vevő határidőben jelezte az eladó felé, hogy a lovakat nem kívánja megvásárolni, ezért az adásvételi szerződés nem perfektuálódott. A jogtudós a vevőnek ezt a döntési szabadságát nem is vitatja, ezért a jogtudós nem is adja meg az eladó részére az adásvételi szerződésből eredő keresetet, az *actio venditit*. Ehelyett a megbomlott értékviszonyokat egy a tényállásra alapított keresettel (*actio praescriptis verbis*) állítja helyre. Ulpianus döntését abból vezeti le, hogy mivel az adásvételi szerződés nem jött létre, ezért az adásvételi szerződés tárgyát képező dolgok nem is kerültek ki az eladó vagyonából, ezért mind a dolgot ért károk, mind annak hasznai a tulajdonosnál állnak be. A római jogban tudjuk, hogy az adásvételi szerződés alapján az eladó nem volt ugyan köteles a vevőre tulajdonjogot átruházni, hanem csak az a kötelezettség terhelte, hogy a dolgot a vevő birtokába adja és jogszavatosság terhelte a tekintetben, hogy a vevő majd tulajdonjogot tudjon szerezni a megvásárolt dologon. Ugyanakkor a római jogban az adásvételi szerződés

¹² D. 19,5,20,pr. Ulpianus libro 32 ad edictum „Apud Labeonem quaeritur, si tibi equos venales experiendos dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris et viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio. Et puto verius esse praescriptis verbis agendum: nam inter nos hoc actum, ut experimentum gratuitum acciperes, non ut etiam certares.” (ford: a szerzők)

megkötésétől kezdve az eladott dolog már a vevő vagyonába tartozónak számított, ezért a vevőt illették meg a dolog hasznai, illetve a vevő viselte a vis majorból eredő kárveszélyt, az eladó pedig, mint érdekelt őrző adós *custoria* kötelezettséggel volt terhelve. Vagyis, hogy ha a vevő nem bontja fel a szerződést, akkor őt illett meg a dolog haszna, azaz a versenyen elért díj. Jelen esetben azonban a vevő felbontotta a szerződést azzal, hogy a próba után nem tartott a dologra igényt, ezáltal a díj az eladót illeti meg.

Wacke – aki részletesen elemezte ezt az esetet – tovább is gondolta a problémát, és azt a kérdést is feltette, hogy ha nem nyert volna a vevő díjat, de az eladó megtudja, hogy indult a versenyen, ez esetben a lovak után használati díjra igényt tarthatott volna-e?¹³ A kérdés azért indokolt, mivel ahogy fent is láttuk, a kipróbálás egy úgynevezett otthoni (ingyenes) kipróbálást jelent és nem egy nyereség elérést célzó (üzleti) próbát. *Wacke* a kérdés megválaszolásához a *Gaius* Instiutióiban elemzett híres gladiátor tényállást vette párhuzamként.¹⁴ Ezen tényállás szerint a két fél abban egyezett meg, hogy az egyik gladiátorokat bocsájt a másik fél rendelkezésére a játékokon való részvétel céljából, azzal a feltétellel, hogy a játékok során meghalt gladiátorok tekintetében a szerződést adásvételnek minősítik, és így egy magasabb vételár kifizetésére kerül sor, míg a játékokat túlélő gladiátorok tekintetében a megállapodást bérleti szerződésnek tekintik és ez esetben egy alacsonyabb összegű bérleti díj kerül kifizetésre. A jogeset nehézségét az okozza, hogy a felek a megállapodás megkötésekor még nem tudják, hogy mi fog történni, vagyis tulajdonképpen nem tudjuk, hogy milyen szerződést is kötnek. A szerződés minősítésének nem csak elméleti szempontból van jelentősége, hanem gyakorlati szempontból is, mivel nem fizetés esetén ez határozza meg a megindítható kereset fajtáját, rossz kereset választása, pedig annak elutasításhoz vezet. Éppen ezért ezen megállapodás minősítése a mai napig megoldatlan a római joggal foglalkozó kutatók körében. *Gedeon* szerint: „a valóságban itt egy ügyleti biztosítási felelősségről van szó, amely szerint az épségben maradottakért a bérleti díjat, a sebesültekért a biztosítási összeget kellett megfizetni”.¹⁵ Mások szerint viszont a modern lízing szerződés előképét találjuk itt, amit azonban *Gedeon* elvet.¹⁶

Visszatérve a vizsgált jogesetünkhöz egy másik fragmentumban arra is találunk példát, hogy a próba idejére egyfajta bérleti díjat is ki lehetett kötni:

D. 19,5,20,1 „*A következő kérdést tették fel Melának: „Ha néhány ösvért adok át neked kipróbálás céljából azzal a feltétellel, hogy ha a tetszik neked, akkor megveszed, ha viszont nem, akkor fizetsz nekem egy bizonyos összeget minden egyes napért, és az ösvéreket a próba ideje alatt ellopták, mi lenne a helyes a pénzt és az ösvéreket követelni, vagy csak az ösvéreket? Mela azt mondja, hogy különbséget kell tenni a között, hogy az adásvétel már megkötött, vagy csak azután kerül megkötésre, mivel, ha az átruházás befejezett volt, akkor*

¹³ WACKE: i.m. 378.

¹⁴ *Gaius* 3, 146: „Item [quaeritur] si gladiatores ea lege tibi tradiderim, ut in singulos, qui integri exierint, pro sudore denarii xx mihi darentur, in eos uero singulos, qui occisi aut debilitati fuerint, denarii mille, quaeritur, utrum emptio et uenditio an locatio et conductio contrahatur. et magis placuit eorum, qui integri exierint, locationem et conductionem contractam uideri, at eorum, qui occisi aut debilitati sunt, emptionem et uenditionem esse; idque ex accidentibus apparet, tamquam sub condicione facta cuiusque uenditione aut locatione. iam enim non dubitatur, quin sub condicione res ueniri aut locari possint.” = „További kérdés, ha gladiátorokat azzal a kikötéssel adtam neked oda, hogy minden egyesért, aki épen kerül ki, a fáradságért húsz dénárt adnak nekem, azokért pedig akiket megöltek, vagy akik megsebesültek ezer dénárt, kérdés, vajon adásvételt, vagy bérletet kötöttek-e? És inkább azt az álláspontot fogadták el, hogy azok vonatkozásában, akik épen kerültek ki, bérlet tűnik megkötöttnek, azokra nézve azonban, akiket megöltek, vagy akik megsebesültek, adásvétel. És ez a történetből kitűnik, mivel hogy tulajdonképpen feltételesen történt mindegyiknek az adásvétele vagy bérlete. Ugyanis már nincs kétség, hogy föltételesen is el lehet adni, vagy bérletbe lehet adni dolgokat.” Fordította: BRÓSZ Róbert (BRÓSZ Róbert: *Gaius*, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1995)

¹⁵ GEDEON: i.m. 123.

¹⁶ GEDEON: i.m. 124.

a vételárat lehet perelni, ha viszont nem akkor csak az öszvéreket. Ő azonban nem említi, hogy melyik kereset áll rendelkezésre, én azonban azt gondolom, hogy ha az adásvétel befejezett volt, akkor az adásvétel keresete alkalmazandó, de ha nem ez az eset, akkor azt a keresetet lehet emelni, amelyiket megadták a desultor ellen.”¹⁷

Itt tehát az alaptényállásunkhoz hasonlóan próbára vétel alkalmazását találjuk, azzal az eltéréssel, hogy míg az alapesetünkben a próba ingyenesen történt, vagyis, hogy ha a vevőnek nem tetszik a dolog és visszaadja a próba ideje alatt, akkor nem kell fizetnie használati díjat, addig itt erre az esetre díjazásban állapodtak meg a felek. Sajnos a jogtudós nem foglalkozik az összecszerúséggel, mivel az a jogvita lényegét nem érinti, így nem tudjuk, hogy ebben az esetben konkrétan mennyi volt az öszvérek használati díja. Ez a tudósítás azonban arra enged következtetni, hogy ez a megoldás ismert és feltehetően sokszor alkalmazott megoldás lehetett, mivel a kipróbálás a vevő érdekében állt, ugyanakkor ingyenes kipróbálás esetén az eladó gazdasági érdeke sérült volna, hiszen ameddig a próba tartott, addig nem tudta az öszvéreket hasznosítani, azokat se eladni, se bérbe adni nem tudta. Ezzel a megoldással viszont a vevő vagy megvette az öszvéreket és akkor az eladó a vételárhoz hozzájutott, vagy ha nem jött létre az adásvétel, akkor is legalább a használat díjából bevétele származott. Bár ez a jogeset egyértelműen visszamutat az alapesetünkre, mivel visszaül az ott a *desultor* ellen megadott keresetre (*actio praescriptis verbis*), de mégsem tudjuk azt, hogy az alapesetünkben miért nem került sor a használatért díj kikötésére. Feltételezhetjük azonban, hogy amíg az öszvéreket munkaeszköznek tekintették és ezért eladó elvárta, hogy mindenképpen bevételhez jusson belőlük, addig az alapesetünkben a lovat feltehetően kedvtelésből vagy sport célra használták, ezért az eladó csak a vételárat szerette volna értük megkapni, a három napos használati díj ehhez képest elenyésző összeg lehetett, ami nem segítette volna az eladó anyagi helyzetét.

2.2. A lovak, mint dologösszeség

A következő vizsgálat alá vont kérdés, hogy bizonyos cél elérésére a lovakat szokásos volt, sőt a mai napig szokásos összeszoktatni. Napjainkban is értékesebbnek számítanak a párban bekocsizott lovak, hiszen azok már ismerik egymást és jól tudnak együtt dolgozni, nincs köztük ellentét, ami befolyásolhatná az összeszedett munkát. Ilyen például, amikor a fogat húzásához kettő, három vagy négy lovat szoktatnak össze. Ez az összeszoktatás mind időben, mind a befektetett munkát tekintve jelentős ráfordítást igényelt, ezért az így egy csapatot alkotó lovak értéke nagyobb, mint ugyanolyan számú, de nem összeszoktatott lovak értéke összeszámolva. Ezt az értéknövekedést, illetőleg az összetartozást a római jog is értékelte, az így összeszoktatott lovakat egyben volt szokásos értékesíteni, ezért azokat dologösszeségnek tekintették.¹⁸ Ezt mutatja be a következő két fragmentumunk:

¹⁷ D. 19,5,20,1 Ulpianus libro 32 ad edictum „Item apud Melam quaeritur, si mulas tibi dedero ut experiaris et, si placuissent, emeris, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid praestares, deinde mulae a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum, utrum pretium et merces an merces tantum. Et ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta an futura, ut, si facta, pretium petatur, si futura, merces petatur: sed non exprimit de actionibus. Puto autem, si quidem perfecta fuit emptio, competere ex vendito actionem, si vero nondum perfecta esset, actionem talem qualem adversus desultorem dari.” (ford: a szerzők)

¹⁸ Dologösszeség fogalma: a római jog szerint nem minősül dolognak mind az, amit a közfelfogás egy közös név alá foglal. Ezek olyan dolgok csoportja, melyek hasonlóan egymáshoz, vagy ugyanolyan fajtájú egyedek, így megszűnik az egyes dolgok önállósága. Ilyen pl.: a nyáj, könyvtár, melyek jogilag több dologból tevődnek össze, az összeszedett dologgal ellentétben. Jogi jelentősége, hogy ezeket egy keresettel lehet perelni, nincs szükség a dologösszeséget alkotó dolgokat külön-külön felsorolni, de a tulajdoni helyzetüket lehet és kell is vizsgálni. (FÖLDI András – HAMZA Gábor: *A római jog története és institúció*, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1996,

D. 21,1,38,14 Ulpianusnak az aedilis curulis edictumához írt második könyvéből: „*Ha párban bekocsizott lovakat adnak el és olyan ok merül fel, hogy az egyiket vissza kell adni, akkor mind a kettőt vissza kell adni, így rendelkezik az Edictum, mivel ez esetben mind az eladó, mind a vevő azon érdekét figyelembe kell venni, hogy az állatok ne kerüljenek szétválasztásra. Hasonlóan ehhez, ha egy három, vagy négy lóból álló fogatot adnak el, akkor is mindet vissza kell adni. Ezzel szemben, ha két, egyenként két öszvérből álló párról van szó és az egyik öszvér betegedik meg, akkor csak azt a párt kell visszaadni, amihez ez tartozik és a másikat nem. De ha ezek nincsenek párokba felosztva, hanem csak négy öszvér került eladásra egy árban, akkor csak egyet kell visszaadni és nem mindet, ugyan úgy, mintha több lovat adnak el fedeztetési céllal, mivel úgy tartjuk, hogy csak egy nem egészséges közülük, ezért nem szükséges valamennyit visszaadni. Ugyanez a véleményünk akkor, amikor több ember (=rabszolga) kerül eladásra egy árért, feltéve, hogy azokat szétválasztani nem lehet, mint például, amikor színészekről vagy pantomim előadókról van szó.*”¹⁹

D. 31,65,1 Papinianusnak a kérdésekről írt tizenhatodik könyvéből: „*Ha a hagyományba rendelt négyes fogatból az örökhagyó halála után egy ló elpusztul, némelyek úgy gondolják, hogy (a hagyomány meghiúsult) mivel az a ló pusztult el, ami a négyes fogat jelleget adta, de ha a hiányt a közbenső időben pótolják, akkor a fogat a hagyományoshoz tartozik.*”²⁰

Mindkét jogesetből egyértelműen arra a következtetésre juthatunk, hogy a már összeszoktatott lovakat (ideértve az öszvéreket is, ha azokat párban kocsi húzáshoz használták) dologösszességnek tekintették, azok jogi sorsa egymástól elválaszthatatlan volt. Az élők közötti jogügyleteknél, hogy ha az egyik állat beteg volt, akkor az eredeti állapot helyreállítása (*in integrum restitutio*) érintette a vele párt alkotó, de egészséges állatot is. A halál esetére szóló jogügyletnél is a dologösszesség képezte a haláleseti rendelkezés tárgyát, így, ha az egyik ló elpusztult, akkor jogi értelemben elpusztult az a dolog(összesség) is, amire a rendelkezés vonatkozott. Láthatjuk ugyanakkor, hogy a jogtudós lehetőséget lát a kiesett ló pótlására is, ez azonban a gyakorlatban nehezen képzelhető el, mivel a lovak összeszoktatása egy működő négyes fogattá jelentős időt és munkát igényelt. Nehezen képzelhető el az is a gyakorlatban, hogy a hagyományrendelet kötelezettje, vagyis az örökös erre időt és pénzt fordított volna csak azért, hogy az örökhagyó akaratát teljesítse, különösen mivel a hagyományrendelet meghiúsulása az ő nyereségét növelte.

2.3. A lovakon alapított használati jog

A használat jogát (*usus*) a római jog idegen tulajdonon fennálló dologi jogként, még hozzá a haszonélvezethez képest korlátozott jogként ismerte. A jogosult az idegen dolog használatára

273., 274., 282.)

¹⁹ D. 21,1,38,14 Ulpianus libro secundo ad edictum aedilium curulium „Cum autem iumenta paria veneunt, edicto expressum est, ut, cum alterum in ea causa sit, ut redhiberi debeat, utrumque redhibeatur: in qua re tam emptori quam venditori consulitur, dum iumenta non separantur. Simili modo et si triga venierit, redhibenda erit tota, et si quadriga, redhibeatur. Sed si duo paria mularum sint et una mula vitiosa sit vel par, solum par redhibebitur, alterum non: si tamen nondum sint paria constituta, sed simpliciter quattuor mularum uno pretio venierint, unius erit mularum redhibitio, non omnium: nam et si polia venierint, dicemus unum equum qui vitiosus est, non omnem poliam redhiberi oportere. Haec et in hominibus dicemus pluribus uno pretio distractis, nisi si separari non possint, ut puta si tragoedi vel mimi.” (ford: a szerzők)

²⁰ D. 31,65,1 Papinianus libro 16 quaestionum „Quadrigae legatum equo postea mortuo perire quidam ita credunt, si equus ille decessit qui demonstrabat quadrigam: sed si medio tempore deminuta suppleatur, ad legatarium pertinebit.” (ford: a szerzők)

és hasznai szedésére csak saját maga és a vele egy háztartásban élők szükségletei kielégítése céljából volt jogosult.²¹ Nézzük meg, hogy ez hogyan érvényesült a lovas fogatoknál:

D. 7,8,12 Ulpianusnak Sabinushoz írt kommentárjának tizenhetedik könyvéből: „*Ha tehát lovas fogat használati jogát rendeltek hagyományba, meg kell fontolnunk, azt, hogy a hagyományos nem foghatja-e be azokat és nem használhatja-e azokat szállításra. Ha véletlenül az, akire a lovak használati jogát hagyták, kocsihajtó, nem gondolnám, hogy azokat a cirkuszban verseny céljára használhatná, mivel azt úgy kellene tekinteni mintha bérbe adta volna, de ha az örökhagyó a hagyomány rendelkezésekor ismerte a foglalkozását és az életmódját, akkor úgy látjuk, hogy ő azokat erre a használatra szánta.*”²²

A jogeset egyértelművé teszi a használat jogának (*usus*) korlátozottságát, ami a haszonélvezettel ellentétben nem engedi azt haszonszerzés céljából gyakorolni normál esetben. Vagyis a lovas fogatot csak szórakozásra, kikocsizására lehet használni, de áru szállítására nem és nem lehet azt a cirkuszban való fellépésre sem használni, még akkor sem, ha a hagyományosnak „véletlenül”, vagyis az örökhagyó tudta nélkül, ez a foglalkozása, mert ez ebben az esetben is „üzleti” jellegű használatnak minősül. Speciális esetben, ha az örökhagyó tudott a hagyományos foglalkozásáról és az a cirkuszban lovakkal való fellépés volt, tehát a hagyományos, a jogesetben szereplő kocsiversenyző (*auriga*) vagy esetleg az itt nem említett lovas akrobata (*desultor*) volt és az örökhagyó ennek tudatában hagyományozta rá a fogat használati jogát, akkor ez a jog kiterjedt a lovak ilyen célú, vagyis egyébként üzleti jellegű felhasználására is, mivel itt a foglalkozás gyakorlása tulajdonképpen személyes használatot jelentett.

2.4. A lovak egészségi állapotára vonatkozó jogesetek

Végezetül vizsgáljuk meg a lovak egészségi állapotával kapcsolatos jogi szabályozást. E körben kezdetben az *aedilis curulis* által a piaci adásvételekre kidolgozott edictalis szabályozás foglalkozott ezzel a kérdéssel, ami aztán átvételre került az általános szabályozás körébe is. Ezt bizonyítja, hogy a klasszikus jogtudósok az *aedilis curulis* edictumához számos kommentárt írtak, így jelen témánkhoz kapcsolódóan Ulpianus két fragmentumát is felhasználhatjuk:

D. 21,1,8 Ulpianusnak az *aedilis curulis* ediktumához írt első könyvéből: „Kérdésként merül fel, hogy az a rabszolga, akinek a nyelvét kivágták egészségesnek tekinthető-e? A vizsgálatot Ofilius végezte el a lovakra való hivatkozással és azt mondja, hogy az valóban nem tekinthető egészségesnek.”²³

D. 21,1,38,7 Ulpianusnak az *aedilis curulis* ediktumához írt második könyvéből: „*Vannak bizonyos dolgok, amelyek az emberek tekintetében betegségeknek tekinthetők, de az állatok tekintetében nem, például, ha egy ló herélt az nem tekinthető sem betegségnek, sem hiánynak, mert ez a lovat nem gátolja meg sem az erejében, sem a hasznosságában, bár az ilyen ló sohasem lesz képes szaporodásra. Caelius is azt állítja, hogy mindazon az állatok, amelyek kasztrálásra kerültek nem veszítenek az értékükből kivéve, ha gyengébbek lesznek a műtét miatt és ezért az öszvér nem tekinthető sérültnek. (Caelius) azt mondja, hogy Ofilius is ezen a*

²¹ FÖLDI – HAMZA: i.m., 362.

²² D. 7,8,12 Ulpianus libro 17 ad Sabinum „*Equitii quoque legato usu videndum, ne et domare possit et ad vehendum sub iugo uti. Et si forte auriga fuit, cui usus equorum relictus est, non puto eum circensibus his usurum, quia quasi locare eos videtur: sed si testator sciens eum huius esse instituti et vitae reliquit, videtur etiam de hoc usu sensisse.*” (ford: a szerzők)

²³ D. 21,1,8 Ulpianus libro primo ad edictum aedilium curulium: „*Si cui lingua abscisa sit, an sanus esse videatur, quaeritur. Et exstat haec quaestio apud Ofilium relata apud eum in equo: ait enim hunc videri non esse sanum.*” (ford: a szerzők)

*véleményen van, nevezetesen, hogy a herélt a ló is egészséges, ugyanúgy, ahogyan az eunuch is egészséges, ha azonban a vevő ezt nem tudta, de az eladó tudta, akkor az adásvétel keresete alkalmazható. Ofilius álláspontja a helyes.*²⁴

A klasszikus kor jogtudósa tehát mindkét töredékben Caeliusra hivatkozik, a második töredékben pedig még áttételesen Ofilius véleményére is. Ofilius a köztársaság utolsó évszázadának híres, elismert jogtudósa volt, aki Cicero baráti köréhez tartozott. A forráshelyben hivatkozott Caelius pedig nem más, mint Gnaeus Arulenus Caelius Sabinus, vagyis a Kr.u. 1. század egyik legismertebb jogtudósa, a *scola Sabiniana* névadója.

Érdekes ugyanakkor, hogy a két töredék látszólag egymással ellentmondásban van, mivel nem ugyanazt a jogkövetkezményt vonja le a hasonló tényállásból. Az elsőben ugyanis a néma rabszolgát nem tekinti egészségesnek, ami elfogadható álláspont, a problémát az okozza, hogy erre a következtetésre a lovakra vonatkozó szabályozás alapján jut, ahol viszont ez a következtetés nem állja meg a helyét, mivel a ló erejét, munkaképességét a nyelv elvesztése nem érinti. A második jogeset a kasztrálást vizsgálja és megállapítja, hogy sem az ember, sem a ló tekintetében az nem számít olyan hibának, ami a használati értéket csökkenti.

A lovak herélése egyébként már a köztársaság idején ismert volt, mint a lovak nyugodtabb természetét biztosító eljárás, mint arról Varro tudósít a mezőgazdaságról írott munkájában.²⁵ Ma a lovas életben többnyire támogatott a mének herélése, hiszen ahhoz, hogy egy csődörből fedezőmén legyen kifogástalan származással kell rendelkeznie, ami azt jelenti, hogy minimum öt ősi felmenőig (un. sorig) ismert, és a fajtára jellemző tulajdonságokkal kiemelkedően rendelkeznie kell. Egy „átlagos” mén életét a herélés meghosszabbítja és a kezelhetőségét is könnyebbé teszi a mindennapokban, mert nyugodtabb vérmérsékletű lesz, annak ellenére, hogy a génjeit már nem adhatja tovább.

Ez alapján állapítható az meg, hogy a két töredék egymással ellentmondásban állónak látszik, mivel sem a némaság, sem a heréltség nem érinti a ló használati értékét, mivel azonban a két töredék ugyanattól a jogtudóstól származik, aki ráadásul mindkét helyen ugyanarra a korábbi jogtudós munkájára hivatkozik, ezért alappal feltételezhetjük, hogy az ellentmondás csak látszólagos és azt fel lehet oldani. Én az ellentmondást úgy látjuk feloldhatónak, hogy az első jogesetnél a jogtudós a rabszolga nyelvének elvesztését vizsgálja, mint problémát és ugyan hivatkozik arra, hogy azt a lovakra vonatkozó szabályozás alapján oldja meg, de ebből nem következik, hogy a szabályozás azonos lenne, vagyis a jogtudós itt nem analógiát alkalmaz, hanem az ellentétből (*á contrario*) von le következtetést. Vagyis a lovakra vonatkozó szabályozás azt mondhatta ki az első esetben is, hogy az nem érinti a ló használhatóságát, ezért a ló egészségesnek minősül, ami viszont megfelel a második esetben alkalmazott döntésnek. Az első esetben azonban a jogtudós a rabszolga egészségét vizsgálta, akinél a beszédképesség viszont kihat a használhatóságra, a használati értékre, ezért a néma rabszolga nem tekinthető egészségesnek. Ezzel a magyarázattal lehet a két töredéket összhangba hozni.

²⁴ D. 21,1,38,7 Ulpianus libro secundo ad edictum aedilium curulium: „Sed enim sunt quaedam, quae in hominibus quidem morbum faciunt, in iumentis non adeo: ut puta si mulus castratus est, neque morbi neque vitii quid habere videtur, quia neque de fortitudine quid eius detrahitur neque de utilitate, cum ad generandum numquam sit habilis. Caelius quoque scribit non omnia animalia castrata ob id ipsum vitiosa esse, nisi propter ipsam castrationem facta sunt inbecilliora: et ideo mulum non esse vitiosum. Idem refert ofilium existimasse equum castratum sanum esse, sicuti spado quoque sanus est, sed si emptor ignoravit, venditor scit, ex empto esse actionem: et verum est quod Ofilius.” (ford: a szerzők)

²⁵ Varro de agr. 2.7.15.

3. Összefoglalás

A lovak fontos szerepére láthattunk bizonyítékot nemcsak abból, hogy a rómaiak az ünnepeik fényét a lovas játékokkal is emelték, hanem abból is, hogy a római jogtudósok számos esetben foglalkoztak a sportolásra használt lovakkal kapcsolatos jogi problémákkal. Jelen értekezésben két kötelmi jogi és két dologi jogi probléma került elemzésre. Kötelmi jogi kérdésként merült fel a próbára vétel során történő visszaélés a vevő oldaláról, amikor a vevő a próbára vétel eredeti céljával visszaélve a megvásárolni akart lovakkal egy versenyen díjat nyert, a lovakra azonban mégsem tartott igényt. A másik jogesetben a piaci adásvétellel kapcsolatban az *aedilisi edictum* rendelkezéseit láthattuk arról, hogy bizonyos testi fogyatékoságok a rabszolgák ill. a lovak tekintetében mikor nyertek jogi jelentőséget, azaz mikor számítottak azok kellékhibának. A dologi jog területén tényként állapíthatjuk meg, hogy a csapatként összeszoktatott kettő, három vagy négy lovat a római jog jogi egységként kezelte. Használati jog (*usus*) alapítása esetén az üzletszerű használat (például kocsiversenyen történő indulás) nem képezte annak tárgyát, mivel a hasznoszerzési cél azzal nem fért össze, ha azonban a jogosultnak ilyen versenyzés volt a foglalkozása, akkor a használat joga az ilyen célra is kiterjedt.

A vizsgált jogesetek közül igen érdekes az adásvétellel esetében, a próbára vétellel kapcsolatos ismert jogeset, melyet több modern kutató is elemzett. Az, hogy egy ilyen jogeset máig fennmaradt, bizonyítja a rómaiak életének sokszínűségét és a lovak ebben betöltött fontos szerepét. Még érdekesebb azonban a másik kevésbé ismert probléma, mely a lovak egészségi állapotával függ össze és amelyet az antik jogtudós a rabszolgák egészségi állapotával kapcsolatos kérdés megoldáshoz is felhasznált. Láthattuk, hogy a két fragmentum látszólag ellentmondásban van egymással, ez azonban a gondos elemzéssel feloldható volt és így a két álláspont összhangban került.